

Рецензия за
доц. Даниела Любенова Колева

**кандидат за участие в конкурс за заемане на академична длъжност „професор“
по професионално направление Социология, антропология и науки за културата
(История и теория на културата. Устна история и културологични изследвания на
паметта)**

Обявен в ДВ, бр. 21 от 13.03.2020 г .

Рецензент: проф. дсн Ивайло Стефанов Дичев
Катедра „История и теория на културата“, Философски факултет, Софийски
университет „Св. Климент Охридски“

Документи за участие в конкурса в посочения в обявата срок е подал един кандидат – доцент Даниела Колева. Кандидатката е представила за конкурса монографията „Памет и справедливост. Лични спомени и публични разкази за комунизма“ СИЕЛА 2020, както и 25 статии, публикувани в престижни научни списания в България и чужбина, много съставителства и участия в научни проекти – всички те излезли и състояли се след 2002, когато кандидатката е придобила званието „доцент“. Запознах се с представените за конкурса документи: те са изготвени с голяма педантичност и отговарят на всички изисквания.

Работя с Даниела Колева вече 22 години в катедра „История и теория на културата“, участвали сме заедно в многобройни научни проекти и теренни изследвания в сферата на културната антропология. В работата си тя беше винаги акуратна, изпълнена с оригинални идеи. Заради тези ѝ качества тя беше желан партньор на многобройни други научни колективи в България и чужбина, гост-лектор и специализант в престижни университети.

След доцентурата Колева преориентира интересите си от теорията на културата към проблемите на колективната памет и по-специално паметта за социалистическия период – област, в която се нареди сред най-добрите наши специалисти. В това изследователско поле тя успя да съчетае историческия подход с антропологията, работата с архиви и биографичния разказ. Представените трудове, създадени през последните 18 години, са резултат именно на този интересен и плодотворен синтез.

Нека кажа и че студентите от катедрата с интерес слушат нейните лекционни курсове, свързани с теория на културата, колективната и индивидуална памет, културните идентичности, биографичните изследователски методи. Колева е неоченим член на академичния ни колектив; тя с успех изпълнява и административни длъжности – беше заместник декан на философски факултет, към момента на конкурса е ръководител на катедра „История и теория на културата“.

Основна нишка в представените за конкурса трудове, това е осмислянето на наследството, оставено от комунистическия режим. Този режим е представен в цялата му сложност през различните изследователски парадигми, които авторката познава и критически осмисля. Колева непрестанно сравнява българския опит с този на останалите източноевропейски страни, което придава на работите и широта и универсално звучене. Наред с по-общите историографски и социополитически-анализи, централно място тук има антропологическата перспектива, т.е. анализа на начина, по който индивиди и групи опитват

да се справят с противоречивото наследство на комунистическия експеримент, резките ценностни обрати при налагането му, а после при преодоляването му, опитите за оцялостяване на биографии и адаптиране на миналото към новите изисквания на настоящето, а също политическите употреби на паметта, борбата за нейното нормализиране или обратно, демонизиране през ритуални практики.

Една много оригинална серия от представените изследвания е посветена на различни екзистенциални измерения на социализма. Колева беше ръководител на многогодишен семинар в Центъра за академични изследвания, който стана основа на много от публикации с нейно съставителство и авторство. Сред темите на тези трудове са младостта при социализма, видяна през биографични разкази за бригадирското движение. Други от тях разглеждат моралната криза у по-старото поколение, което трябва да преосмисли ценностите, с които е живяло след падането на режима. Едно интересно изследване (Колева е участник в международен проект) разглежда остаряването и ролята на религиозните вярвания за справяне с мисълта за приближаващата смърт при поколението, израснало при социализма. В друг текст тя анализира смисъла от правенето на религиозни ритуали от хора, които не са религиозни, за да покаже, че загубата на трансцендентните смисли не е въпрос на лицемерие, а на нужда от социализация, която е особено силна при самотни възрастни хора. Тук може да се направи паралел с една друга статия, посветена на социалистическите празници – скучни и бюрократични сами по себе си, но идеализирани от спомена. Изкушава ме паралелът между носталгията (която е централна тема и на представената монография) и религията: двете сякаш носят един вид утеха без да търсят за нея истински рационални основания.

Откроява се работата върху 100те национални туристически обекта – един оригинален опит на режима да съчетае приятното прекарване с идеологическото възпитание. Бизнес-трансформацията на проекта след края на социализма за авторката е начин да види промяната в отношението към културното наследство. Любопитна е и появата на популярната култура в идеологическия свят на социализма, която започва сякаш да играе своя самостоятелна роля.

Темата идентичност пронизва работите на Колева. Тя е една от активните преподавателки в магистърската програма по История на жените и половете към катедрата, участва с джандър-тематика в семинари и международни сътрудничества. Сред текстовете за конкурса са включени изследвания върху изграждането на мъжката идентичност във времето на социализма посредством героиката на миньорската професия, както и върху отношението между майки и дъщери в турското етническо малцинство.

Както се полага на всеки сериозен изследовател, авторката често рефлектира върху методите, смисъла и предизвикателствата на оралната история, която е неин основен изследователски инструмент. На тази тема са посветени и много от семинарите ѝ в нашата магистърска програма по Културна антропология.

Централният труд, представен за конкурса, това е забележителната монография „Памет и справедливост. Лични спомени и публични разкази за комунизма“ излязъл в изд. СИЕЛА 2020 – в него е концентриран многогодишния изследователски опит на Колева върху паметта за комунистическото минало. Основна негова тема са различните войни на паметта – войни между „големите“ идеологически разкази, но и между малките спомени на отделните хора, войни за истината, но и за справедливостта.

Авторката представя цялата сложност на проблематиката през основните автори, писали по темата памет през 20ти и 21 век; тя обсъжда социалните рамки на паметта (Халбвакс), за местата (Нора), политиките и културите на памет, противопоставя вернакулярната памет на официалната. Този инструментариум ще ѝ позволи да анализира проблема с българската памет за комунизма в по-нататъшния ход на работата. Нека отбележа и че наред със световните трудове, Колева детайлно познава основните български изследвания по темата, с които спори, диалогира, допълва.

Своеобразен увод към основната на работата е паралелът с паметта на Холокоста и политиките на възстановителна справедливост предприети след Втората световна война за възстановяване на справедливостта по отношение на жертвите. Сложен и заплетен сам по себе си, казусът с миналото на нацизма ще се окаже по-прост от този с комунизма – друга тоталитарна диктатура, която обаче не завършва с еднозначен финален крах и военно поражение, а оставя голяма доза неопределеност. Особено голяма е тази неопределеност в България, където бившата комунистическа партия запазва сериозни позиции, а споменът за комунизма избледнява на фона на много тежките години на преход.

Тази неопределеност Колева изследва първо на нивото на официалните разкази и политики като показва тоталната неспособност на българската публичност да изработи единен голям разказ, свързан с комунистическото минало. Лутането е проследено на нивото на законодателството, опитите за лустрация, пренаписването на учебниците по история, отношението към паметниците и мемориалните практики. Колева не се задоволява с това да констатира недостатъчното възмездие за жертвите на режима. Липсата на обединяващ разказ за комунизма – с други думи това, че официалните политики на памет не променят културата на памет – говори за неспособността на българското общество да изгради нова идентичност, съответстваща на демократичните промени, които следва да преживява.

Защото, както убедително показва авторката, истината на паметта е не само референциална, но и реторическа – тя конструира мнемонични общности, които се свързват въз основа на спомените, които разказват.

„Паметта не се утаява естествено след събитията, а се конструира – целенасочено и с оглед на определени интереси, често посредством контрола на историографски проекти. Освен това тя не се предава недокосната между поколенията, а множеството паметни личности и групи по различен начин отиграват – т.е. интерпретират, преподреждат и диалогизират, а не просто възпроизвеждат – „големите разкази“. Биографичният разказ не само свидетелства за случилото се и за преживяванията на разказващия, а същевременно го приобщава към и позиционира в една или друга култура на памет.“ стр. 332

Във втората част на работата Колева слиза на антропологическо ниво, за да анализира „малките разкази“, посредством които се конструират индивидуални и групови идентичности. Устната история и биографичните разкази, които са представени тук, са събирани в продължение на години при различни теренни изследвания. Авторката ги групира в две категории, за да извади напред темата за войната на паметите, този път на нивото на отделния човек – от една страна травматични, от друга - носталгични. Анализите са тънки и нюансирани, с усещане за детайл, способност за „плътното описание“ по Гийрц. Трагичната или съответно носталгична версия на миналото авторката поставя в контекста на личната биография на интервюирания, на опита му да си обясни света, да си намери място в него. Спомените не винаги са буквално истина – това разминаване е показано в разказа за прасетата, които ядат трупове в Белене и за това, че не си били заключвали вратите при комунизма. Но смисълът на припомнянето не е просто да възпроизведе някакви факти, както се казва в цитирания пасаж по-горе, той дава форма на усещания, свързва индивида с дадена референтна група.

Многобройни интересни посоки за мислене открива този богат и задълбочен труд. Например – изместването на мнемоничните общности, които са преживели съответните събития, към интерпретативни, т.е. онези нови поколения, които възпроизвеждат разказано от други и почват да ги насищат с по-абстрактно, морално значение. Или за постепенното настъпление на ироничния разказ за комунистическото минало, който носи популярната култура - може би отново станал възможен заради смяната на поколенията и отдалечаването от личното преживяване.

Изводът, към който Колева ни води, е, че паметта не може и не бива да се стреми към хомогенизиране – ако дойде момент, в който да се обединим около една версия за миналото, това означава да го забравим. Защото, според „оптимистичната“ версия на авторката, паметта

е жива, докато спорим за миналото, докато конструираме мнемонични общности около една или друга версия за него.

Заклучение. Пред нас е един изграден учен с оригинални идеи, огромна ерудиция и с ясно определен профил и безспорни приноси в областта на културната и историческа антропология. Преподавателската и изследователска дейност на доц. Даниела Колева, многобройните публикации, международните контакти и богатата ѝ научна биография ми дават основание убедено да препоръчам на членовете на научното жури да вземат решение за присъждане на научната длъжност „професор“ по професионално направление по професионално направление Социология, антропология и науки за културата (История и теория на културата. Устна история и културологични изследвания на паметта) на доц. Даниела Любенова Колева.

София 25 08 2020

Рецензент
Проф дсн Ивайло Стефанов Дичев